
EN NY OCH FRISK SAMHÄLLSTEORI

Av Bengt Rydén

John Kenneth Galbraith är en författare med en för vetenskapsmän osedvanlig humor, självironi, träffsäkerhet i formuleringen och distans till ämnet. Jag måste tillstå att dessa förträffliga egenskaper varit förborgade för mig ända tills helt nyligen då jag mera av en slump fick tag på och läste "Överflödets Samhälle". I den visar Galbraith prov på den ovanliga förmågan att kombinera kunnande i ekonomi med socialt engagemang och vilja att åstadkomma förändringar. I "Den stora börskraschen 1929" avslöjar han utmärkta egenskaper som skönlitterär författare med förmåga att levandegöra och samtidigt analysera intressant historia. Den boken tycks mig minst lika spännande som en deckare.

Galbraiths senaste bok *Den nya industristaten* (Wahlström & Widstrand, Stockholm 1967, 369 s, 49:50) är minst lika intresseväckande som hans tidigare verk. Den är en direkt vidareutveckling av idéerna i "Överflödets samhälle" och står, säger Galbraith i förordet med en typisk formulering, "i samma relation till den boken som ett hus till ett fönster. Den här boken är byggnadskroppen, den tidigare tillät ett första ögonkast in i huset." Låt mig genast säga att resultatet enligt min mening blivit ett byggnadsverk av högst ovanlig och just därför angenäm karaktär, som i framtiden mycket väl kan komma att betraktas som klassiskt.

Galbraith skyggar inte för det kontroversiella. "De som gör det har ofta försonat sig med nulliteten", skriver han. Eftersom Galbraiths syfte är att beskriva maktförhållandena i industrisamhället innebär det att han — medvetet — hand-

skas med sprängstoff. Han vill riva ned många fördomar, sticka hål på många luftbubblor och sparkar hårt åt alla håll men med en avväpnande elegans och friskhet som naturligtvis uppskattas av alla utom de som känner sig träffade. De många sura reaktionerna på Galbraiths bok i framför allt USA och England antyder att de inte är så få. Jag är säker på att Galbraith uppfattar det mottagandet som en bekräftelse på att hans kritik träffat rätt.

Galbraiths kritiker har i allmänhet hakat sig fast vid detaljer i hans framställning och det är förvisso inte svårt att på en rad punkter sätta frågetecken och komma med befogade invändningar. Men det tyder på en bristande vilja eller förmåga att betrakta hela byggnadsverket och inte bara enstaka byggstenar. Vad Galbraith vill presentera är nämligen ingenting mindre än en ny, sammanhängande teori om hur det utvecklade industrisamhället fungerar. En sådan framställning blir med nödvändighet svepande och många detaljfrågor lämnas utvecklade. Den höga ambitionen innebär också att författaren måste gå utanför den ekonomiska teorins domäner och arbeta som obunden samhällsforskare med tvärvetenskapliga metoder. Att Galbraith haft den ambitionen måste man enligt min mening bara vara tacksam för.

Huvudinnehållet i Galbraiths budskap uppfattar jag som följande. Makten i samhället har övergått från jordägaren via kapitalägaren till teknokratin i storföretagen. Kunskap är i dag den viktigaste produktionsfaktorn och ger därför makt. Teknokratin, d v s kommittéer och grupper av specialister, styr storföretagen vars huvudmål är autonomi och fortlöpande tillväxt. Autonomi skaffar sig storföretagen genom att sträva efter självfinansiering, just så hög utdelning som behövs för att hålla aktieägarna lugna, marknadsstyrning och utbyte av arbetskraft mot maskiner. Därför har också ägarnas, kreditgivarnas, konsumenternas och fackförningarnas makt avtagit. Staten och teknokratin har gemensamma mål: tillväxt ger prestige åt båda, likaså

forskning och teknik. Ett starkt försvar ligger i bådås intresse. En ständig produktions- och konsumtionsökning med hjälp av jättelika försäljningsansträngningar som skapar nya, konstlade behov accepteras av staten eftersom den håller sysselsättningen uppe. Den enskilda människan har omedvetet accepterat teknokratins och statens mål och därmed deras måttstockar på framgång och utveckling: snabb produktionsökning och låg arbetslöshet. De som förfäktar andra värden göre sig icke besvär. Bildningen, skönheten, personutvecklingen och friheten att nöja sig med en viss inkomst till förmån för andra värden i livet uppfattas i den nya industristaten som oväsentligheter.

Denna mycket summariska sammanfattning kan inte på något sätt ge rättvisa åt Galbraiths framställning. Men den antyder att Galbraith vidgat sin analys till områden som normalt är ekonomen främmande. Det har givetvis varit nödvändigt för den typ av analys som Galbraith genomfört och det är någonting som jag tycker borde eftersträvas av fler ekonomer med möjlighet till inflytande. Det känns därför något futilt att här ta upp några kritiska synpunkter på Galbraiths teser men det är icke desto mindre väsentligt eftersom de är viktiga hörnstenar i fundamentet till hans storstilade byggnad.

Galbraith hävdar att storföretagen ersatt marknaden med planering och styrning. Konsumenten tror bara att han fortfarande är kung, påhejad av högtidstalande styrelseordförande, politiker, läroboksförfattare m fl. Den teorin tycks mig vara alltför föga utvecklad och får alltför litet stöd av verkligheten för att kunna accepteras helt. Möjligen kan den gälla storföretagsamheten som grupp men knappast det enstaka företaget. Verkligheten har givit tillräckligt många prov på misslyckanden även bland större företag för att Galbraiths tes skall kunna anammas.

Ytterligare några frågetecken som rör allmän-giltigheten i Galbraiths teser: Hur styr tex kapitalvaruproducenterna sina marknader? De

måste väl antagas uppträda mera ekonomiskt rationellt än de slutliga konsumenterna som ofta tycks prestige- och statusbundna och handlar på impuls. Och var har Galbraiths berömda "countervailing powers" tagit vägen? Nästan alla storindustrier, inte minst inom konsumtionsvarusektorn, möter ju numera storuppköpare i form av kedjor, varuhus osv. Galbraiths teori förutsätter en vertikal integration från industrin till detaljisten som i praktiken såvitt bekant förekommer mycket sällan.

Sammanflätningen av staten och storföretagen är en annan huvudtes. Den tycks mig ganska övertygande motiverad men enligt Galbraiths skrivning tycks den vara grundad på någon sorts komplott i det tysta gentemot den enskilda medborgaren, en jättebluff som teknokratin och staten gemensam iscensatt. Det är alltför fantastiskt för att kunna vara sant. Det hindrar inte att slutsatserna ändå kan vara giltiga.

En annan väsentlig fråga tycks mig vara hur giltig Galbraiths teori är utanför det amerikanska industrisamhället. Han för ingen artikulerad diskussion om detta men låter i förbigående läsaren ana att hans iakttagelser och slutsatser skulle gälla också andra industriländer än USA. Men om Galbraiths teser appliceras på det svenska samhället förefaller de mig i flera stycken tvivelaktiga eller direkt ohållbara. Den viktigaste frågan är kanske: Har en liten industrination som Sverige med vårt stora ekonomiska utlandsberoende över huvud taget valmöjligheten att slå av på kravet på effektivitet och snabb ekonomisk tillväxt? Flera skäl tycks tala för ett nekande svar. Kanske gäller Galbraiths teori bara stora och starka autonoma industriländer som USA och Sovjet.

Galbraith är i grunden en djupt engagerad humanist. Hans nya bok utmynnar i en stark plädering för individens frihet och för andra samhällsmål än teknokratins: Galbraith menar att det är universitetens och de intellektuellas plikt att påverka politikerna i riktning från teknokratins inflytande. Han tycker sig bland da-

gens unga intellektuella finna hopp för att en sådan utveckling redan börjat så smått. Genom sin kunskap, djärvhet och fantasi har Galbraith själv visat vägen. Jag hoppas att han får många läsare och att andra debattörer vill slå in på samma väg. Det är värt ett par timmar att bli av med några av sina värsta fördomar.